

Pavel Dufek, Jiří Baroš, Sylvie Bláhová, Tereza Křepelová, Patrik Toufar (2019): *Liberální demokracie v době krize: Perspektiva politické filosofie*

Praha a Brno: SLON a MUNI Press. 308 s.
ISBN 978-80-7419-277-7 (SLON)
a 978-80-210-9166-5 (MUNI Press).

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni /
West Bohemian Review of
Social Sciences & Humanities
2021, Vol. 13 (1), 93–97
DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2021.13.1.10>
<https://actaff.zcu.cz/>
ISSN 2336-6346

This paper is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Na počátku tohoto roku brněnská Masarykova univerzita zorganizovala symposium zaměřené na zkoumání krizových tendencí současných demokracií ve střední a východní Evropě. Témata vyprazdňování a výzev tradičnímu konceptu liberální demokracie se s rostoucí četností usazují na každoročních programech předních světových politologických a politicko-teoretických konferencí, jako jsou konference European Consortium for Political Research (ECPR) či Manchester Workshops in Political Theory (MANCEPT). Množství odborných publikací věnovaných problémům, kterým dle mnohých badatelů v široké oblasti politologie čelí liberální demokracie jako koncept i reálně existující liberálně demokratické politické systémy, je obrovské. V posledních minimálně 30 letech se tak stala tzv. teorie demokracie jedním z dominantních podoborů politické vědy, s těžištěm především v určující oblasti anglosaské teorie.

Česká politologie nezůstává obecně za tímto světovým trendem pozadu, i když východiska, konkrétní akcenty výzkumu i použité rámce a perspektivy byly a jsou výrazně ovlivněny specifickým českým historickým, kulturním, politickým, společenským i geopolitickým kontextem. Po 90. léta 20. století tak dominovaly

českému výzkumu liberální demokracie otázky tranzitologické, popř. empirické a empiricko-teoretické výzkumy spojené s klíčovou otázkou etablování a výsledné podoby liberálně demokratického modelu a zvoleného politického režimu. Množství původních normativních prací reflektujících podstatu liberální demokracie z pohledu politické filozofie (či normativní politické teorie) bylo dlouhodobě relativně malé ve srovnání s rozsahem českého empirického výzkumu. V posledních přibližně 15 až 20 letech, ve spojení s celkovou internacionalizací a evropeizací českého politologického výzkumu, lze však pozorovat i tvůrčí oživení v oblasti české normativní demokratické teorie a její tematické i paradigmatické sblížení s evropským a světovým diskursem. Do popředí se tak i v české politicko-filozofické diskuzi dostávají témata komplikovaného vztahu mezi soudobými podobami liberalismu a různými pojetími demokracie, vnímaných hrozeb, které pro liberální demokracie představuje široký a nesnadno uchopitelný fenomén populismu, schopnosti demokracie vyrovnávat se s rostoucí společenskou diverzitou zapříčiněnou mj. migrací či nejistotou, které způsobují překonání ještě nedávno předpokládaného liberálního konsenzu a nástup postmoderní či post-liberální

hodnotové a ideologické rozvolněnosti, relativity a fluidity.

Právě zde recenzovaná kniha autorského kolektivu ve složení Pavel Dufek, Jiří Baroš, Sylvie Bláhová, Tereza Křepelová a Patrik Toufar je příkladem původního českého bádání v oblasti normativní reflexe demokracie, jehož východiska kombinují impulzy ze soudobého evropského a světového diskurzu s akcenty, které jsou národní a regionální. Cílem publikace je tak navázat na diskuzi o současných slabínách a případných krizových tendencích v rámci liberální demokracie a pomoci opřít debatu o možných nástrojích na obranu proti nástupu populismu, autoritářství, poklesu důvěry a angažovanosti občanů liberálně demokratických režimů o hluboké rozvažování klíčových demokratických konceptů, které umožňuje právě politicko-filozofické diskuze.

Jak jsem předeslala, nejedná se o první či jediný pokus české provenience zasadit debatu o „krizi liberální demokracie“ do normativně-teoretického rámce. Je ale třeba přiznat, že v české odborné produkci (na rozdíl od té evropské či světové) nenalezneme takových snah komplexně pojmut možné slabiny a vnitřní tenze konceptu liberální demokracie z pohledu normativní teorie mnoho, jak se ostatně konstatuje již v úvodu recenzované knihy. Doposud, až na výjimky, dominují (vzhledem k celkovému až odstrašujícímu rozsahu bádání v oblasti normativní demokratické teorie) publikace, jež se zaměřují pouze na vybranou perspektivu či konkrétní problém (např. degradaci demokratického občanství, ústup důvěry v politiku, některé aspekty konstitucionalismu, oslabování liberálních hodnot apod.). Kolektiv autorů a autorek, kteří se podíleli na monografii *Liberální demokracie v době krize*, si i z toho důvodu vytkl za cíl předložit čtenářům a čtenářkám komplexnější text, který by reflektoval široké, i když, jak připouští (s. 20), nekompletní spektrum aspektů konceptu liberální demokracie, jež je nezbytné reflektovat v úvahách o budoucnosti tohoto konceptu a jeho reálných podob v politických systémech.

Již šíře záběru a rozsah reflektovaných teoretických otázek tak má být jedním z přínosů

tohoto textu. Autoři se směle a dle mého názoru zcela legitimně hlásí k pedagogické ambici textu, který má ve své jedné rovině sloužit jako přehledový. Vzhledem k nedostatku takových zdrojů v českém prostředí je to účel, který je sám o sobě pro studenty i vyučující zabývající se demokratickou teorií významný, a snahu autorů lze v této rovině pouze ocenit a kvitovat s povděkem. Kniha v rovině přehledové představuje velice reprezentativní a zároveň i velmi originálně poskládanou mozaiku témat a diskuzí o různých teoretických perspektivách, které mohou inspirovat současné přemýšlení o revitalizaci konceptu liberální demokracie. Kolektiv autorů knihu rozčlenil do čtyř podoblastí: (1) metodologické otázky, (2) demokracie a konstitucionalismus, (3) politická reprezentace a (4) většinový princip a důstojnost, pluralismus a veřejné ospravedlnění. V rámci nich jednotliví autoři a autorky představují současné debaty politických teoretiků a teoretiček. Kniha tak je jakýmsi výběrem či kapitolami ze současné demokratické teorie.

Některé kapitoly přitom zpracovávají otázky, které jsou v podstatě až nutností či normou obdobné politicko-teoretické produkce ve světě. Jejich nezpochybnitelný přínos tkví především v uvedení českého čtenáře do problematiky, která definuje podobu soudobého obrazu normativní demokratické teorie ve světě. V některých případech se jedná o témata již relativně zabydlená v české odborné literatuře (např. kap. Terezy Křepelové věnovaná agregativním a deliberativním modelům demokracie). V jiných případech se sice jedná o úvody do problematiky, která je hojně referována v zahraniční literatuře, ovšem v českém prostředí se jí zatím nedostávalo pozornosti, již by si zasloužila. Mezi takové části patří reflexe konceptu politické reprezentace Pavla Dufka, která velice komplexně zrcadlí rozšiřující se prostor, který je tomuto vysoce dynamickému objektu zkoumání v posledních 20 letech v normativní politické teorii věnován. Mezi kapitoly, bez nichž se kniha nemohla obejít a jsou standardní součástí normativního demokraticko-teoretického kánonu, potom patří i kapitola Sylvie Bláhové věnující se vztahu liberalismu (a liberálních demokracií)

ke konceptu identity. Čím dál hlasitěji se potom v normativní teorii ozývají i diskuze problematizující vztah demokracie a lidských práv, jejichž základní rozvržení představuje ve své kapitole Patrik Toufar. Všechny tyto kapitoly mají potenciál zájemcům poskytnout základní přehled o tom, jak lze uvažovat o tak klíčových a navýsost aktuálních politických fenoménech naší doby. Usnadňují nám přemýšlet o otázkách, jako jsou např. význam kritické diskuze občanů a médií pro legitimitu politických rozhodnutí, význam zájmu o věci veřejné a občanské angažovanosti, složení zastupitelských sborů nebo kandidátek politických stran z hlediska toho, jak odrážejí např. genderovou, etnickou či jinou skladbu společnosti, způsob, kterým jedinci vyvažují a formují své závazky sami k sobě, ke skupinám a společnosti jako celku, nebo třeba legitimní možnosti omezení práva na svobodu projevu ve prospěch ochrany demokracie.

Naopak méně očekávatelné postřehy, jež čtenáře a čtenářky vedou k novým způsobům promýšlení toho, co nám vlastně normativní teorie může a co by nám měla přinášet, poskytuje velice trefně zařazená kapitola Jiřího Baroše o realismu a idealismu v politické teorii, která z hlediska metodologického tematizuje užitečnost idealistických teorií (následující především zlomové dílo Johna Rawlse) pro prosazování spravedlivých a legitimních politických řádů v současném světě. Právě v této kapitole rezonují časté nedostatky, za které bývá liberální pojetí demokracií kritizováno. Na jedné straně se jedná o přílišné zasetí liberální teorie existujícími limity společenského a politického řádu (z pohledu idealistů) a druhé straně o nedostatečnou reflexi existujícího společenského, kulturního či ekonomického kontextu liberálních demokracií. Tento hendikep z pohledu realistických filozofů brání revitalizaci demokracie, jelikož zastírá reálnou podstatu politického procesu a neumožňuje kritickou reflexi mocenských vztahů ve společnosti. Tato kapitola má vysoký explanatorní potenciál i vzhledem k dalším otázkám, o nichž se na stranách knihy diskutuje explicitně, či implicitně plují pod povrchem textu. Jedná se především o schopnost liberalismu vyrovnat

se se strukturálními nerovnostmi společnosti, a tedy i zajistit dostatečnou inkluzivitu, potažmo legitimitu demokracii samotné. Uvítat lze potom i fakt, že již téměř standardizovanou perspektivu anglosaské normativní demokratické teorie, produktivně narušuje i kapitola Jiřího Baroše věnovaná dvěma konkurenčním způsobům nahlížení konceptu lidské důstojnosti v kontextu liberální, resp. aristotelsko-tomistické tradice. Tato kapitola v podstatě reformuluje z méně obvyklého pohledu debatu o roli individualismu a pospolitosti pro odolnost liberální demokracie, což je opět téma, jež implicitně prostupuje i mnoha dalšími kapitolami knihy.

Text zároveň obsahuje i některé kapitoly, které svým zpracováním, popř. i samotným objektem zájmu ukazují na neustálou interakci a překračování hranic mezi normativní politickou teorií a dalšími disciplínami nejen v oblasti politické teorie, ale i za jejími pomyslnými hranicemi. Na typicky velmi propustném pomezí mezi normativní teorií demokracie a právní vědou se pohybuje kapitola Jiřího Baroše, jež v důsledku analyzuje různé normativní nároky na uplatňování suverenity lidu a zapojení občanů do procesu formování pravidel demokracie a zajišťování principů svobody a rovnosti občanů, ovšem činí tak prostřednictvím velice přínosné analýzy různých pojetí konstitucionalismu. Ta nahrazují a obohacují mnohem obvyklejší konceptuální nástroje, jimiž bývají jednotlivé modely demokracie. Započatá diskuze o ústavně-právních aspektech liberální demokracie následně načerpává za pomoci Pavla Dufka další materiál z empirické politické vědy, jejíž modely a koncepce jsou objektem analýzy kapitoly věnující se principu dělby moci (společně s Jiřím Barošem) a dominují i kapitole o většinovém principu v demokracii. Otázkou je, jak z hlediska skladby témat a kapitol hodnotit toto rozhodné překročení do oblasti empirické politické teorie. Na jednu stranu by jistě nebylo možné a ani produktivní hledat a potvrzovat ostrý předěl mezi normativní a empirickou teorií a vyhýbat se diskuzi mezi nimi. Na stranu druhou přece jen již samotný podtitul knihu zařazuje do

teorie normativní, a ač se autoři hlásí ke zkoumání normativních základů empirických konceptů, ve zmíněných kapitolách se jim tento směr bádání nedaří dobře udržet. Text se tak až příliš rozměňuje. Nutný subjektivní aspekt selekce témat knihy, který v úvodu (s. 20) Pavel Dufek a Jiří Baroš obhajují, je obhajitelný a přináší výše zmíněnou originalitu kombinace různých úhlů pohledu. Ovšem zmíněné přesahy již naznačují až příliš volné hranice tématu, které mohou vnést spíše více nejistoty a zmatení, než prohloubit pochopení v intencích normativních základů našeho uvažování o liberální demokracii. Autoři tak částečně reprodukují obecný problém normativní demokratické teorie, kterým vlastně Pavel Dufek v úvodní a závěrečné kapitole text rámuje, tedy problém nadměrné diverzity a disonance v demokratické teorii, jakéhosi chaosu, který se projevuje i nedostatečně objasněným (a ze své podstaty velmi složitým) propojením normativní teorie a empirické politické vědy.

Tím se zároveň dostávám ke druhé, z vědeckého hlediska svým způsobem ambicióznější rovině publikace, tedy snaze kriticky zhodnotit představované teorie, případně nastínit vlastní pozice (s. 20–21). Jak naznačuje úvod knihy, ale také již zmiňovaný propojený metodologický rámec první kapitoly a závěru, kolektiv autorů nezamýšlí předložit čtenářům a čtenářkám čistě přehledovou knihu typu „vybrané kapitoly“. Horizonty knihy jsou na jednu stranu předem omezeny konstatováním, že cílem knihy „není konstrukce svěbytné politicko-filosofické pozice v debatě“ (s. 21). Na stranu druhou ovšem kniha slibuje kritické hodnocení představovaných přístupů a autorskou reflexi. Bohužel autoři a autorky, ve většině případů zcela otevřeně a výslovně, rezignují na vlastní kritickou reflexi směrem k množství přístupů, které analyzují. Většina kapitol se spíše spoléhá na vzájemnou konfrontaci argumentů převzatých od renomovaných zahraničních autorů a autorů.

Navíc hned v první kapitole Pavel Dufek vynáší poměrně razantní soudy ohledně stavu normativní demokratické teorie, v rámci nichž vytváří hypotetická pojítka mezi krizí (reálné

liberální demokracie a disonancí a neregulovaným pluralismem v oblasti normativní demokratické teorie, potažmo kapacitou normativní demokratické teorie ovlivňovat politickou realitu a přispívat k revitalizaci liberální demokracie tváří v tvář současným hrozbám. Načrtává tak téma, které je spíše metateoretické a týká se možnosti dosahování „objektivních pravd“ v demokratické teorii (potažmo společenských vědách) a způsobů, jakým by bylo lze nehegemonicky dosáhnout „konstruktivní rivality“ (s. 42), namísto ochromujícího společensky a politicky neefektivního chaosu. Ač je jistá nostalgické po bezpečí a jednoduchosti světa objektivních pravd a jednotných interpretací, která z textu vyvěrá, z hlediska vědeckého i občanského pochopitelná, domnívám se, že argumentace ve prospěch nutnosti regulace vnitřního pluralismu normativní demokratické teorie by si zasloužila více pozornosti již v této první kapitole. Úvod textu společně s první kapitolou vytvářejí očekávání, že následná kniha bude kriticky reflektovat jednotlivé teoretické principy, na kterých je postaven koncept demokracie, a pokusí se ukázat, jak by demokratická teorie mohla aplikovat to, co v závěru knihy Pavel Dufek označuje jako „konvergentní model ospravedlnění“ (s. 242) založený na vědomí „kognitivní nedostatečnosti“ a ideji „společenské kooperace mezi svobodnými a sobě rovnými jedinci“ (s. 243). Kniha ale v podstatě tyto ambice prezentuje pouze na svém začátku, v průběhu textu zůstávají téměř zapomenuty a v závěru potom autoři na velmi omezeném prostoru naznačují, že by takto mohl vypadat teprve další výzkumný projekt.

Tuto disonanci mezi na jedné straně začátkem a závěrem knihy a na straně druhé tím, co se nachází mezi nimi, považuji za problém jinak velice hodnotného a informativního textu. Jako by autoři vyrazili s určitou ambicí, na niž v průběhu psaní do velké míry rezignovali, aby se k ní vrátili na samém závěru s náznakem řešení a příslibem budoucích projektů. Z původních vizí samozřejmě zůstal velmi přesný a věrný obrázek stavu a pluralitní podoby soudobé normativní demokratické teorie a kontakt s nejaktuálnějšími diskuzemi, který nám

kolektiv autorů velmi zručně zprostředkovává. Zároveň autoři naplnili i záměr pojednat téma liberální demokracie bez odkazů na samotný nekonečně interpretovatelný pojem demokracie, za využití normativních principů, které se nacházejí v základech tohoto konceptu. Ovšem ostatní jednotící linie se z textu do jisté míry vytrácejí, chybí jasné směřování argumentace a přesvědčivé závěry. Vzájemná komunikace kapitol se děje vlastně pouze prostřednictvím občas vložených tučně označených odkazů. Je škoda, že se autorský kolektiv nechopil důsledněji témat, která z vnějšího pohledu jednoznačně prostupují všemi částmi textu. Je to třeba důraz na potřebu určitých diskursivních a deliberativních mechanismů pro liberální demokracii samotnou i pro normativní demokratickou teorii jako disciplínu, ostatně akcentovaný i v závěru textu. Nabízely se i příležitosti opakovaně akcentovat nutnost reflektovat části realistické kritiky idealistických liberálních i deliberativních konceptů demokracie, především v otázkách nedostatečného ohledu na témata strukturálních nerovností a reálné demokratické exkluze. Ty podle mnohých idealistické teorie demokracie podceňují a připravují se tak o potenciál posílit legitimitu liberálně demokratických řádů. Z textu navíc na mnoha místech vystupuje téma samotného spojení termínů „liberální“ a „demokracie“, ovšem kniha v tomto ohledu zůstává na povrchu, přestože právě důsledné promýšlení toho, jak

určité výklady liberalismu mohou být vzhledem k ideálu demokracie kontraproduktivní, by mohlo prohloubit a vzájemně propojit i úvahy knihy např. nad tématy identity, neorepublikanismu, lidské důstojnosti apod. Další červenou linií argumentace ostatně mohlo být i téma objektivit, fakticity a místa pravdy v liberální demokracii, téma jasně propojené i s intuicí autorů, že je třeba demokratickou i vědeckou diskuzi opatřit regulativním principem.

Výše kritizované aspekty díla nezpochybňují jeho přínos pro českou demokratickou teorii. Ten je evidentní, stejně jako erudice celého autorského kolektivu. Kniha české akademické prostředí výrazně přibližuje současnému světovému demokratickému diskurzu, činí tak důsledně, se znalostí věci a schopností kombinovat pohledy běžnější i méně běžné. Každá z kapitol poslouží dobře jako základ pro další diskuzi akademickou i účely vzdělávací. Bude vítaným a dlouho chybějícím pomocníkem při seznamování dalších zájemců s nuancemi pokročilé normativní demokratické teorie. Zároveň doufám, že nenaplněné přísliby kritické hloubky a soustředěného hledání trajektorií budoucnosti demokratické teorie a její veřejné role naplní navazující výzkumné projekty autorského kolektivu.

Lenka Strnadová
Západočeská univerzita v Plzni
lstrnad@kap.zcu.cz